

avtor za vse življenje zaznamovan s smrtjo-ubojem svojega brata Cirila, njegova knjiga ne kliče po maščevanju.

Knjiga je pisana v lepem literarnem slogu in vseskozi skrbno dokumentirana, kar zadovolji tako preprostega bralca, ki si želi »zgodbo«, kot tudi zgodovinarja, ki bi se rad bolj podrobno poučil o med in povojnem dogajanju v Sloveniji.

Milačeva knjiga ni po naključju izšla v seriji »Studies in modern European History«, kajti to je zgodovinska knjiga, ki je namenjena predvsem tujim bralcem in potomcem naših izseljencev v ZDA in Kanadi, ki slovenščine ne znajo več (oz. ne dovolj). Vsekakor pa bi bilo zelo koristno, če bi knjiga izšla tudi v slovenskem prevodu in tako dopolnila tisto nesorazmerje med partizansko in izseljensko-zdomsko publicistiko.

Rozina Švent

Janez Kramar, Izola 1945–1991. Iz zgodovine občine od osvoboditve izpod fašizma do ustanovitve samostojne Republike Slovenije. Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče, 2002. 407 strani. (Annales ; 31).

Pričujoča knjiga je poslednje delo zgodovinarja Janeza Kramarja¹, uveljavljenega raziskovalca in pisca odmevnih knjig iz zgodovine Primorske in Istre 2. polovice 19. in 20. stoletja: *Prvi tabor v Istri* (1971), *Marežige – trdnjava slovenstva v Istri 1861–1930* (1982), *Izola – mesto ribičev in delavcev* (1987), *Narodna prebujala istrskih Slovencev* (1991), *Primorski in istrski železničarji 1857–1947* (2002), idr.

»Povojno zgodovino Izole, sprva italijanskega mesta in njegovega zaledja, sem začel preučevati in o njej pripravljati to knjigo že leta 1972«, piše avtor v uvodu. »Več let sem preučeval samó arhivsko gradivo v Centralnem državnem arhivu v Rimu (Archivio centrale dello Stato), Deželnem inštitutu za zgodovino osvobodilnega gibanja Furlanije-Juljske krajine v Trstu (Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia), Vojnem zgodovinskem inštitutu v Beogradu, Pokrajinskem arhivu na Reki, Arhivu Slovenije, Inštitutu za novejšo zgodovino, Inštitutu za narodnostna vprašanja, arhivih Slovenskih železnic, Šolskem muzeju v Ljubljani, Pokrajinskem arhivu v Kopru in Novi Gorici ter na Oddelku za novejšo zgodovino Pokrajinskega muzeja v Kopru«. Povedano potrjuje, da je Kramar tudi tokrat napisal še eno temeljno, na arhivskih dokumentih zasnovano delo.

Kramarjeva »najnovejša zgodovina Izole« je nadaljevanje, tako rekoč 2. knjiga njegove obsežne monografije o tej obalni slovenski občini in hkrati edini, katere zgodovina je zdaj tehtno dokumentirana. V oceni 1. knjige, *Izola – mesto ribičev in delavcev*, je prof. Vasilij Melik laskavo zapisal, da je »zgodovinska kontinuiteta, kakor jo pozna le malo naših mest, avtorju omogočila, da je v svoj oris zajel tako mesto kot okolico v vsej njuni narodnostni in socialni dvojnosti in povezavi... Knjiga je pisana po virih, ki jih je avtor dolga leta skrbno zbiral v domačih in tujih arhivih, to pa ji daje še posebno vrednost, saj je opremljena z vsem znanstvenim aparatom«. Ta monografija – obširni prikaz zgodovine občine od antike do osvoboditve 1. maja 1945 – je seveda terjala nadaljevanje, je zapisal Kramar v uvodu, ker je Občina Izola 20 let po Londonskem memorandumu in 30 let po koncu vojne šele z meddržavno pogodbo v Osimu pri Anconi (10. novembra 1975) dočakala potrjeno mejo med državama Jugoslavijo in Italijo ter dobila temelje za svoj nadaljnji gospodarski, kulturni in politični razvoj v samostojni matični državi. Šele s to pogodbo je dokončno prišla pod SFRJ oz. v Slovenijo in po plebiscitu 23. decembra 1990 in vojni 1991 postala del samostojne in neodvisne Republike Slovenije.

Knjiga *Izola 1945–1991* je, potem ko jo je urednik Jože Hočevar po avtorjevih navodilih uredil in opremil, izšla postumno; razdeljena je na štiri dele in na več vsebinsko zaokroženih poglavij.

V 1. delu knjige *Od osvoboditve maja 1945 do Londonskega memorandumu 1954* je najprej opisan diplomatski boj za priključitev Primorske in Istre Jugoslaviji, razvoj izolskih slovenskih in italijanskih

¹ Glej: Salvator Žitko, *Prof. Janez Kramar (1911–2002). In memoriam*, v: Zgodovinski časopis 56 (2002), str. 223–224.

političnih organizacij ter vzpostavitev t.i. ljudske oblasti. Avtor faktografsko natančno razčlenjuje ideološke, deloma pa tudi nacionalne antagonizme v tem nemirnem povojnem obdobju (informburo, razkoli v delavskem gibanju, družbena in gospodarska prenova, agrarna reforma, zadružništvo, eksodus itn.), v katerem sta Izola in njena okolica začeli dobivati povsem novo socialno, etnično in politično podobo. V pregledu gospodarskega razvoja je posebne pozornosti seveda deležno ribištvo in ribja industrija v Izoli, ki sta doživela težak udarec, kot zapiše Kramar, zaradi odvoza strojev iz izolskih tovarn (1947). V nadaljevanju opozori na nekatere specifičnosti, povezane z zakonom o agrarni reformi (odprava kolonata in spolovinarstva) in zadružništvom, ter opiše zatečeno stanje in razvoj na področju prosvete, kulture in zdravstva. Posebno težo in vrednost pa ima poglavje o emigraciji. Kramarjev pristop k razvozljanju te izjemno občutljive, največkrat spolitizirane tematike, ki je še danes predmet zgodovinskih raziskav na obeh straneh meje, je nedvomno verodostojen, kajti t.i. veliko selitev je rekonstruiral na podlagi arhivskih dokumentov. Pisec poudarja, da je – po izselitvi pripadnikov italijanske narodnosti, ki so odhajali že med vojno (po kapitulaciji fašistične Italije), po osvoboditvi (zaradi novega režima) in med sporom zaradi Informburoja ter po organiziranem odhodu italijanskih učiteljev in profesorjev leta 1952, ki ga je močno podpiral Rim – prišlo do načrtnega množičnega izseljevanja Izolanov zaradi tržaške krize jeseni 1953. Ta emigrantski val, v katerem se je odselilo več kot tisoč Izolanov (v knjigi je objavljen abecedni seznam le-teh!), je trajal do konca leta 1954.

V 2. delu je prikazan razvoj Občine Izola od Londonskega memoranduma 1954 do podpisa Osimskega sporazuma 1975. Začetek več kot 20-letnega drugega izolskega povojnega obdobja je bil zaznamovan z zadnjim, hkrati pa najmočnejšim izselitvenim tokom prebivalstva po drugi svetovni vojni, ki je bil spodbujen s podpisom Londonskega memoranduma; tedaj je postalo vsakomur tudi jasno, da je Istra za Italijo izgubljena. Kramar nam tudi tokrat postreže z dragocenim dokumentarnim seznamom premoženja in imen občanov iz Izole in okolice, z Malije in iz Kort, odseljenih v Italijo. Pisec opozarja, da se je z dodelitvijo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja Jugoslaviji in zadnjim izselitvenim tokom Izolanov v Italijo, pričel nov proces, tj. priseljevanje novih prebivalcev. »V prazne hiše so se naselili Slovenci in Hrvati; pravi invaziji tudi Neslovencev pa slovenska politika ni bila kos. Doseljevanje je bilo premalo sistematično«, poudarja Kramar. V nadaljevanju najprej obravnava razvoj družbenopolitičnih organizacij ter ljudske oblasti, zatem pa se usmeri na prikaz razvoja industrije, ribištva in obrti ter oživljanja kmetijstva. Poudarja, da je Izola v tem obdobju doživela velik razmah, saj je 20-kratno povečala svoj mestni teritorij ali pomerij ter se razrasla v nove zazidalne cone za industrijo, obrt, stanovanja itd. Z izgradnjo Belvederja in Simonovega zaliva je oblast poskrbela tudi za razvoj turizma, ter namenila investicijska sredstva za razvoj slovenskega in italijanskega šolstva ter kulture, pa tudi za spomeniško obnovo Besenghijeve palače. V zaključku tega poglavja je avtorjeva pozornost namenjena obravnavi Osimskega sporazuma, v katerem sta Jugoslavija in Italija potrdili medsebojne državne meje in uredili probleme državljanstva ter vprašanje odškodnine za italijansko imetje na območju cone B STO. Osimske meje so, po mnenju Kramarja, odstranile nezaupanje na meji in še bolj pospešile pretok ljudi, idej in blaga med državama.

3. del knjige zajema tretje obdobje izolske povojne zgodovine, čas od podpisa sporazuma v Osimu (1975) do razglasitve samostojne Republike Slovenije (1991). Tudi v tem delu najprej opiše aktivnosti izolskih družbenopolitičnih organizacij, nato pa delovanje vseh vej gospodarstva (industrija, drobno gospodarstvo, ribja industrija, sanacija ribištva, razvoj kmetijstva) in družbenih dejavnosti (slovensko in italijansko šolstvo, kulturna dejavnost, zdravstvo, urbanizem, stanovanjska izgradnja, prenova historičnega mestnega jedra /npr. Manziolijeva beneškogotska hiša, cerkev Marije Alietske/, turizem). Ta »del je v primerjavi s 1. in 2. delom izdelan zgolj bolj zaradi pregleda in brez podrobnejših analitičnih prikazov, ker bi bili le-ti zaradi časovne bližine le približni in ker me je pri delu ovirala bolezen«, je samokritično zapisal Kramar.

V zadnjem, 4. delu knjige avtor objavlja izjemno dragocene dokumentarne sezname imen izolskih občanov, odseljenih v Italijo, pomembne tako za razumevanje kot za nadaljnje raziskovanje problematike množičnega povojnega izseljevanja (odseljeni iz izolske občine od oktobra 1953 do decembra 1954; emigranti s podeželja /Slovenci/ 1953–1954; emigranti Izolani, ki so pustili svoje nepremičnine; oskrbniki emigrantskih nepremičnin; žesodo' Izolanov /op. po italijanskih virih!; izseljenci s podeželja; izseljenci z Malije in iz Kort; kupoprodajne pogodbe; nepremičnine optantov; prošnje za prenos lastništva). Oseb – ki so med letoma 1945 in 1956 iz raznoterih razlogov zapustili mesto (večinoma Italijani) in okolico (večinoma Slovenci) – je bilo skoraj 7300.

Knjigo zaključuje obsežno poglavje Viri in literatura, povzetek v italijanskem jeziku ter daljši zapis o avtorjevem življenju in delu (Salvator Žitko).

Ocena prof. Ferda Gestrina, zapisana ob izidu 1. knjige, da »pomen tega obsežnega dela o Izoli je že zgolj v tem, da je z njim to zanimivo in lepo obalno mesto pravzaprav prvič dobilo celostni opis svoje zgodovine, ki zaobjema vse bistvene sestavine njegovega razvoja ter življenja njegovega prebivalstva od daljnih antičnih in srednjeveških časov vse do osvoboditve Slovenske Istre izpod fašizma leta 1945«, zahteva ob izidu 2. knjige zgolj dopolnilo: »[...] in osamosvojitve Republike Slovenije«. Ni veliko slovenskih mest, ki se lahko pohvalijo s podobnim monografsko zgodovinskim delom, kot ga je z nemalo truda in vztrajnostjo napisal zdaj že pokojni zgodovinar Janez Kramar.

Av g u s t L e š n i k

M i h a T i š l e r, Prispevki kemije k evropski kulturi in civilizaciji. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za matematične, fizikalne, kemijske in tehniške vede, Dela 13, 2003, 170 strani.

Prikaz te knjige bi bolj sodil v Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike kakor pa v ZČ. Žal ta zbornik že od leta 1998 ni več izšel. Menim pa, da tudi ni napačno, če prikaz objavi ZČ, saj ta ne objavlja le sestavke iz ožjega zgodovinskega področja, temveč včasih tudi kaj iz zgodovinsko bolj obrobnihi disciplin. Razlog za objavo prikaza pa je tudi dejstvo, da pri nas izide zelo malo knjig takega žanra, kakor je pričujoča in predvsem, da je v njej v bistvu prikazan zgodovinski razvoj kemije in kemijske tehnologije.

Pisec knjige, akademik Miha Tišler je bil dolgoletni profesor kemije na ljubljanski univerzi, bil je njen rektor in je njen zaslužni profesor. Ko je izpregel iz aktivnega raziskovalnega in pedagoškega dela se je začel ukvarjati z bolj splošnimi vprašanji svoje znanstvene discipline in je o tem napisal štiri knjige. Narava, človek in kemija (1985), Sporočilnost molekul (1998), Reminiscence in razmišljanja (2001), četrta knjiga je v naslovu imenovana. Na splošno velja, da je najpomembnejša naravoslovna veda fizika, ki se ji zdaj približuje biologija. Po pomenu za človeka in okolje pa ju gotovo prekaša kemija, čeprav si ne lasti prvenstva. Zato je posebej dragoceno, če kemijo kot znanstveno in tehnološko disciplino predstavi človek, ki je ves delovni vek stal v njenem ospredju. Knjiga ima poleg uvoda šest poglavij in epilog. V njem pisec povzema misel nemškega fizika, Nobelovega nagrajenca, Wernerja Karla Heisenberga, da novodobno naravoslovje ne opisuje narave na enostaven način tako, kot se sama prikazuje, ampak opisuje bolj naravo, ki je izpostavljena našim vprašanjem in našim metodam, torej vzajemni igri med naravo in nami. Pot od enostavnega pogleda na naravo, do sedanjega skrajno sofisticiranega je prikazana v obravnavani knjigi. Več kakor dolgo naštevanje o obsegu kemijskih raziskav in dosežkov povesta dva podatka. Od leta 1800 se je število na novo odkritih kemičnih spojin, od izhodiščnega majhnega števila povečevalo letno za 5,5 odstotkov, v zadnjem času pa presega njihovo število milijon na leto.

V poglavju Prva spoznanja o sestavi in spremembah pojavnega sveta. Kemija filozofov (str. 15–22) so obravnavani tisti elementi s katerimi je človek prišel v stik že v prazgodovinskem obdobju in so bili zanj tako pomembni, da so po njih poimenovali zgodovinska obdobja. Seveda so posebej pomembni kemični procesi, ki so jih tedanji »tehnični« zagnanci zmogli uravnavati in voditi tako, da so pridobili za ljudi koristne spojine. Seveda so bila vsa dognanja empirična. Opisani so dosežki na področju anorganske kemije, sčasoma pa so še več dosegli na področju organskih snovi, zlasti s pomočjo snovi, ki so vsebovale encime. Tako so zelo razširili spekter hrane (kruh, sir, vino, pivo). Zelo zgodaj so začeli uporabljati kemikalije rudninskega izvora in izvlečke rastlinskega ter živalskega izvora v zdravilstvu. Opisan je pogled antičnih filozofov na tvorni svet, saj o poskusih tedaj pravzaprav še ni mogoče govoriti.

V poglavju Evropska alkimija (23–44) je predstavljena želja tedanjih alkimistov, da bi razpoložljive, bolj malo vredne snovi predelali v bolj plemenite, svinec in baker npr. v srebro in zlato, hkrati pa so iskali nesnovno vrednoto eliksir, ki naj omogoči te transmutacije. Elikzir pa so prenesli tudi na človeško